

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 05.06.2023 Kabul/Accepted: 16.06.2023

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 433-442.

ORYANTALİST YAKLAŞIMLARIN ÇEVİRİYE ETKİSİ ÜZERİNE MİKRO BİR İNCELEMEⁱ

Sezer YILMAZⁱⁱ

Öz

Bu çalışmanın amacı, çeviri ve oryantalizm arasındaki ilişkiyi betimlemek ve oryantalist yaklaşımlarla sürdürülen faaliyetlerin çeviriye olan etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada art süremsel bir metotla; oryantalizm kavramı, tarihi süreçleri, Doğu'da uyandırdığı yankı bütünsel olarak değerlendirilmiş, akabinde, oryantalist faaliyetlerin çeviriye olan etkileri mikro bir yaklaşımla ele alınmıştır. Batı'nın, Doğu ile çeviri faaliyetleri üzerinde gerçekleştirdiği iletişim sayesinde egemenlik girişimlerini gerçekleştirmeye çalışmış olması, oryantalist faaliyetlerde gerek iletişim noktasında gerekse kültür noktasında çevirinin ana enstrüman rolünü ve önemini ortaya koymuştur. Ancak oryantalist faaliyetler çerçevesinde yürütülen söz konusu faaliyetler sadece bir çeviri aktarımdan ibaret değildir, yapılan çeviriler bir dilden diğerine aktarımın ötesinde çoğunlukla oryantalist yaklaşımlarla oluşturulmuş projelerdir. Doğu kültürüne yönelik algılar çerçevesinde yürütülen bu projeye, Doğu kültürünün Batı'da farklı anlaşılması hedeflenmiştir. Bu süreçte özellikle Kur'ân-ı Kerîm çevirilerinin ayrı bir yeri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in Avrupa'da yapılan Arapça basımları ve çevirileri, her şeyden önce siyasi ve iktisadî çıkarlar ve özellikle de İslâm devletlerinde sömürgecilik ve misyonerlik çalışmalarını başarıya ulaştırmak için yapılmış plânlı projelerdir. Batılı müsteşrikler Kur'ân-ı Kerîm'i Batı dillerine çevirirken Kur'ân'da verilen asıl iletinin dışına çıkmış, düşüncelerini ve dinsel önyargılarını çeviri kisvesi altında aktarmışlardır. Böylelikle oryantalist merkezli yapılan çevirilerle Kur'ân-ı Kerîm'in Batı dünyasındaki algısı üzerinde etkili olması hedeflenmiştir. Nitekim bu hedeflerle yapılan tüm oryantalist çabalar günümüzdeki İslamofobi olgusuna da zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Oryantalizm, Çeviri, Çeviri Faaliyetleri.*

A Micro Examination on The Effect of Orientalism on Translation Activities

Abstract

This study aims to describe the relationship between translation and orientalism and the effects of activities carried out with orientalist approaches on translation. In this study, the orientalism concept, historical processes thereof, and reactions created in the East were evaluated in a general framework using a diachronic method, then the effects of orientalist activities on translation were disclosed with a micro approach. The West tried to dominate through its communication with the East on translation activities, which revealed the main instrument role and importance of translation in orientalist activities, both in terms of communication and culture. The activities carried out within the framework of orientalist activities are not only about transferring a translation, however, these translations are mostly projects created with orientalist approaches beyond transferring from one language to another. This project was carried out within the framework of perceptions towards Eastern culture, and it has been

ⁱ Bu makale, II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu'nda sunulan "Thomas Edward Lawrence'in Faaliyetlerinden Oryantalizmin Fikri Temellerini Anlamak" adlı tebliğin içeriğinin geliştirilerek ve bir bölümünün değiştirilerek üretilmiş halidir.

ⁱⁱ Dr. Öğr. Üyesi., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık A.B.D., e-posta: sezeryilmaz@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0486-571X.

aimed to make Eastern culture be understood differently in the West. Within this period, especially the translations of the Quran have a special place. The Arabic editions and translations of the Quran in Europe are projects, which are planned primarily for political and financial interests, and especially for making colonialism and missionary activities successful in Islamic states. While the Western polytheists were translating the Quran into Western languages, they deviated from the original message given in the Quran and conveyed their ideas and religious prejudices under cover of translation. Thus, it has been aimed to have an impact on the perception of the Quran in the Western world through orientalist-centered translations. So, all orientalist attempts made with these goals established a ground for current islamophobia.

Keywords: Orientalism, Translation, Translation Activities.

Structured Abstract

In general, orientalism covers all the activities of Western researchers who examine Eastern societies and produce value judgments on the customs, languages, and cultures of Eastern societies. In one respect, orientalism means the pursuit of knowledge about Eastern societies. This concept, which corresponds to a term called doğubilim (orientalism) in Turkish, is called istiṣrak in Arabic, and those who are engaged in this are called müsteṣrik (orientalist). Also, the term Şarkiyatçılık (oriental science) is used in Turkey.

Although it is difficult to define the beginning of orientalism as a precise date, we can see that "orientalism" conceptually emerged in Europe towards the end of the 18th century. This concept was first used in England in 1779, then in France in 1799, and the word "orientalism" was registered in the dictionary of the French Language Academy in 1838. With the concepts of "East" and "West", two realms with completely distinct mentalities, lives, and lifestyles are understood, rather than a geographic region and a place.

When we look at the relationship between "orientalism" and "translation", we can see that this relationship dates back to ancient times. In the 18th and 19th centuries, Western polytheists learned Eastern languages, especially Arabic, and translated important works in the East into Western languages, and from Western languages into Eastern languages. Therefore, translation played a significant role in this period. However, these activities within the framework of orientalism are not only about transferring a translation. The translations are mostly studies created with Western-oriented perspectives. This method, which was followed within the framework of perceptions towards Eastern culture, has been aimed to make Eastern culture be understood differently in the West.

Religious researches and translations of the Quran have a special place in orientalist-centered studies. The Arabic editions and translations of the Quran in Europe are projects, which are planned primarily for political and financial interests, and especially for making colonialism and missionary activities successful in Islamic states. While the Western polytheists were translating the Quran into Western languages, they deviated from the original message given in the Quran and conveyed their ideas and religious prejudices under cover of translation. Thus, it has been aimed to have an impact on the perception of the Quran in the Western world through orientalist-centered translations. So, all orientalist attempts with these goals established a ground for current islamophobia.

In light of all this information, we can say that "orientalism" is a movement that reflects the Western point of view toward Eastern culture, as a product of the West's efforts to understand and interpret the East and to represent the East, which cannot represent itself by the West's expression. The orientalists produced many works in the historical, political, and cultural context, and played a significant role in the transfer of these works to cultures through translation and in the indirect or direct translations of the important works of the period. However, we cannot ignore that although all these activities have scientific value in terms of being early works, they are not the product of an innocent effort. Because the West had a self-centered approach to the occurring events by putting itself in the center of this equation. This has created a perception of othering between Eastern and Western cultures, and it has been aimed to give the image that Western culture had the dominant perspective. The intellectual foundations of this image were created in the first quarter of the 14th century and institutionalized in the 19th century. Translation activities have played a significant role in realizing these plans and carrying out these activities. In this period, important works were translated into English and some works were translated from English to Eastern languages. However, these translations include "translations created from the orientalist

perspective” rather than the equivalents of the information in the source text in the target text. In this respect, orientalism has created an impact on translation, the translations were made within the framework of a specific plan and purpose, and as a result, a new strategy was formed with the masked translations. Of course, this translation strategy has led to the different interpretations of Eastern culture in the West, the poor understanding of Eastern languages-cultures in the West, and cultural destruction. However, despite the negative effect of the orientalism movement on translation activities, orientalism has made various contributions to the science world as a result of long-term research of Eastern languages and cultures in the West.

Giriş

Edward Said, "Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu fikridir." (Gezer, 2018) diyerek oryantizm kavramını; Doğu ile ilgilenen toplu müessesese, Doğu hakkında kararlar ve hükümler veren, Doğu'yu betimleyen; özetle Doğu'yu ele geçirmeyi, tasarlamayı ve yönetmeyi hedefleyen Batı'nın kurguladığı bir plan (Said, 1991), başka bir ifadeyle "sömürgeci Batı'nın oryantist bilgiyle, Doğu'ya egemen olma stratejisi (Gezer, 2018)" olarak tanımlamaktadır. Oryantalizm genel olarak; Kültürel, hatta ideolojik yaklaşımların yanı sıra, içerisinde kuruluşlar, kavramlar, bilimler, betimlemeler ve öğretiler barındıran bir analiz biçimidir. Oryantalizm ile, Doğuyu inceleme, eleştirme, yargılama, disipline etme veya yönlendirme amacıyla kullanılan bir bilgi kaynağı kastedilmektedir (Çetin, 2013).

Oryantalizm kavramı "Doğu bilim" olarak adlandırılmaktadır. Arapçada ise bu işle uğraşan kişiye "Müsteşrik" denir. Türkiye'de "Şarkiyatçılık" terimi de kullanılmaktadır. Müsteşrik kelimesinin yanı sıra Türkçede kullandığımız "oryantalist" gibi kavramların tümüyle; Doğu ile ilgilenen, Doğu hakkında araştırmalarda bulunan ve Doğu hakkında uzmanlaşmış batılı bilim insanları kastedilmektedir (Yıldırım, 2012). Bu bağlamda oryantizm; Doğu toplumlarının, dillerini, dinlerini, tarihlerini ve uygarlıklarını inceleyen müstakil bir bilimdir. (Dikici, 2014). Ancak oryantizm yalnızca kültürel veya bilimsel bir etkinlik değildir (Said, 2008).

Oryantalizm Kavramının Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

Oryantalizmin ortaya çıkışını zaman çizgisi üzerinde net bir tarihe dayandırmak zor olsa da oryantist çalışmaların 1312 yılında düzenlenen Viyana Konsülü'nün farklı Batı merkezlerinde Arap Dili kürsülerinin açılmasıyla başladığı düşünülmektedir (Köse & Küçük, 2025). Modern anlamda "oryantalizm" kavramının ortaya çıkışı ise 1795 yılına dayanmaktadır (Karataş, 2014). Ancak "oryantalist" kavramı "Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi" anlamında ilk defa İngilizce'de 1779 yılında Edward Pococke hakkında ele alınan bir çalışmada görülmüştür. Ayrıca bu kavrama, Fransızca'da 1799'da Magasine encyclopédique'te, yine 1824'te Journal Asiatique'te Louis Langlés için yayımlanan ölüm ilanında rastlanmıştır (Bulut, 2004).

13. yüzyılda temelleri atılan oryantist faaliyetler 18-19. yüzyıllarda yapılan çalışmalarla önemli mesafeler katetmiştir. Özellikle 19. yüzyılda, Batı literatüründe, Müslümanlara yönelik Hristiyan dogmalardan hareketle şiddetli bir baskın girişiminde bulunmuşlardır. Bu süreçte Hristiyan elçiler Fransız ve İngiliz sömürgeci güçlerin elçileri olarak asli niyetlerini ortaya koymuş, çalışmaları hızlandırmışlardır (Cemile, 2011). Sömürgeci tutum ve tavırlar Avrupa devletlerinin Doğu'ya bakışlarını tahakküm altına almış ve kolonyalist siyasetçiler amaçlarına ulaşmak uğruna birçok oryantistten faydalanmışlardır. Bunlar arasında; Hollandalı Snouck Hurgronje, Rus Bartholt, Alman H. Becker gibi isimler yer almaktadır (Yıldırım, 2012). Bu anlamda, Rusya Federasyonu, din görevlisi ve aynı zamanda bir dilbilimci olan Nikolay İvanoviç İlminskiy'nin çalışmalarından büyük ölçüde

yararlanmıştır. Rusya, topraklarında, özellikle de Türk etnik grupları üzerinde, yerel ağız farklılıklarını bağımsız diller şeklinde nitelendirerek bütün Türk azınlık toplulukları için farklı bir alfabenin kullanılmasını planlamış, bölücü bir tavır takınarak kimlik bilinci oluşturmuştur. Böylelikle Rusya da emperyalist düzen içinde, İlminskiy, Barthold ve Radloff gibi aydınlarla etkin bir rol oynamıştır.

Batı'nın kurguladığı emperyalizmle 20. Yüzyılın başlarına doğru Batı; askerî, siyasî, kültürel vb. alanlarda gelişmiş, ancak Doğu gerilemiş ve çöküş dönemine geçmiştir (Bulut, 2007). 19. ve 20. yüzyıllar oryantalist çalışmaların ivme kazandığı ve gün yüzüne çıktığı bir zaman aralığı olmuştur. Fransız Devleti 1975 yılında Paris'te yaşayan Doğu dillerinin öğretilmesi ereğiyle Langues Orientales Vivantes okulunu inşa etmişler ve burada filoloji ve edebiyat çalışmalarının ilerlemesini hedefleyerek birtakım çalışmalarda bulunmuşlardır. Böylece Fransız oryantizmi, o dönemde oryantalistlerin üstadı konumundaki Sylvester Dsacy'nin liderliğinde, ilmî bir nitelik kazanarak bağımsız bir alan haline dönüşmüştür (Yıldırım, 2012). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Hristiyan misyonerler, yaptıkları faaliyetlerle Batı yaşama tarzından pay istemeye, ömürlerini kolonyalist amaçlarla bütünlemeye teşebbüs etmişlerdir (Cemile, 2011).

Batı ve "Öteki"

Her şeyden önce "Doğu" ve "Batı" terimleri bir coğrafyaya özgü terimler değildirler. Hilmi Ziya Ülken; "Doğu ve Batı denilince iki coğrafî konum kastedilmemektedir, farklı zihniyetlere sahip iki farklı dünya, yaşama biçimleri ve anlayışları tamamen ayrı olan iki dünya anlaşılmalıdır" der (Dikici, 2014). Kısaca Doğu Batı'nın "Öteki"si şeklinde nitelendirilirken Batı ve "Öteki"si, yönleri işaret eden veya belirli bir coğrafyayı temsil eden kavramlar değildirler (Çetin, 2023). "Öteki", Doğu'yu temsil eder ve betimler. Batı'dan farklı ve Batı'dan aşağı, vahşi, yabani bir Doğu imgesi şeklinde lanse edilir. Bu anlamda oryantizmin ortaya çıkışı, Avrupa'nın kendi kimliğini şekillendirme süreciyle aynı döneme denk gelir demek yanlış olmayacaktır (Yavuz, 1999). Öteki kavramını daha ayrıntılı incelediğimizde, sosyal bakışların farklı kültürlerden kaynaklanmasının bir görüntüsü, farklı bir kültüre ait olan şey veya grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür ne denli ilerlemişse farklılık ve öteki anlayışı o denli derin ve güçlü olmaktadır. Dolayısıyla oryantizm, Doğu'nun politik ifadesi olarak ortaya çıkan ve Doğu'yu hayalî bir ürün içinde sınırlayarak "Öteki"yle yönlendirilen bir yapıdır (Dikici, 2014). Yücel Bulut Doğu ve Batı kavramlarını şöyle yorumlamaktadır; eğer "Doğu" olmasaydı, "Batı" da olmazdı. Batı Doğu'yu "Öteki" olarak tanımlar. Başka bir ifadeyle birbiriyle bütünüyle farklı olan "Doğu"yu tasarlayarak kendisini tanımlar. Yaptığı bu ayrıştırma ve ötekileştirmeyle, Batı'da olan şeylerin iyi olduğunu ve Doğu'da olmadığını ve kötü olarak nitelendirilen şeylerin hepsinin Doğu'da olduğunu ileri sürer. Oryantalist bakış açısında, Doğu, Batı'nın kabul ettiği bilimsel, ilerlemeci düşünce, demokrasi, akılcı yaklaşım gibi farklı özelliklerle var olabilir. Doğu, kendini ifade edemez ve anlatamazken, Batı hem kendini ifade eder hem de Doğu adına konuşma iddiasında bulunur. Bu yaklaşımla, Doğu'nun kendi temsilini gerçekleştirmemesi durumunda, temsil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Batı'da Doğu'yu tanıtmak amacıyla

oluşturulan bu yaklaşımlar, Batı'nın üstünlüğünü daha farklı bir biçimde göstermeyi hedeflemektedir (Bulut, 2004).

Oryantalizm ve Çeviri

18. ve 19. Yüzyıllarda Batılı oryantalistler, başta Arapça olmak üzere Doğu dillerini öğrenerek Doğu toplumlarını ve kültürlerini Batı'ya aktarmışlardır. Bu süreçte "çeviri" önemli bir rol oynamıştır. Birçok önemli eser Arapça, Farsça ve Urduca gibi Doğu dillerine ve Doğu dillerinden birçok eser de Batı dillerine çevirtilerek kültürlerin birbirini tanınmasına olanak tanınmıştır. Ancak sarf edilen bu uğraşlar ve yapılan çeviri faaliyetlerinde çeşitli stratejiler de izlenmiştir, bu yüzden oryantalist faaliyetler çerçevesinde yürütülen söz konusu çalışmalar sadece bir dilden diğerine çeviri bağlamında salt bir aktarım olarak yorumlanmamaktadır. Yapılan çeviriler çoğunlukla oryantalist yaklaşımlarla kurgulanmış çevirileri kapsamaktadır ve bu çeviriler yeni bir çeviri tarzının oluşmasına da zemin hazırlamışlardır. Doğu kültürüne yönelik algılar çerçevesinde tasarlanan bu çeviri tarzıyla, Doğu, Batı'da farklı bir imajla betimlenmiştir.

Oryantalist hedeflerle 1520 yılında Paris Üniversitesinde tesis edilen bir birimde Doğu Dilleri öğretilmeye başlanmış ve Doğu'dan getirilen ilmî eserler irdelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde Paris Üniversitesinin yanı sıra, Oxford, Bolonya ve Roma'da dil ve çeviri merkezleri açılmıştır (Ertekin, 2020). Böylelikle başlangıçta Doğu dillerini öğrenme eğiliminin zaman içerisinde dilbilimsel araştırmalara evrildiği ve sonraki dönemlerde açılan üniversiteler ile birlikte oryantalist yaklaşımın akademik sahaya taşındığı gözlemlenmiştir. Said, bu süreçteki yapılan faaliyetleri, tek yönlü bir aktarım ve kolonyalist bir yaklaşım olarak betimlemektedir. Ancak bu tek yönlü aktarıma rağmen çeviri yoluyla sürdürülen söz konusu oryantalist faaliyetler çeviri olgusunun değerinin ve etkisinin kronolojik süreç içerisinde her evrede ne denli önemli olduğunun da bir kanıtı niteliğindedir (Gezer, 2018). Öte yandan bu faaliyetler; Doğu dillerinden Batı dillerine yapılan çevirilerden dolayı yeni çeviri yaklaşımlarının ortaya çıkmasına, bu alanlarda uzman çevirmenlerin yetişmesine, Doğu kültürünün derinliklerine kadar araştırılmasına ve Batı'ya tanıtılmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

"Batı'da kurulan üniversite ve çeviri merkezlerinde Arapça, Süryanice ve İbranice dillerinden çeviriler yapılmıştır. Doğudaki bilim merkezleri olan Bağdat, Harran, Antakya, Şam ve İskenderiye'den bilimsel yapıtlar getirilmiştir. Getirilen bu eserler, Roma, Toledo, Granada gibi Batılı çeviri merkezlerinde incelenip eğitim amaçlı kullanılmıştır. Böylece Emevîler'in İspanya'ya geçmesiyle Batı'nın Doğu ile ilk bilimsel teması gerçekleşmiştir" (Ertekin, 2020). Oryantalist faaliyetler her ne kadar masum birer çabanın ürünü olmasa da bu bilimsel temasların dil ve kültür noktasındaki katkıları yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle oryantizm sürecinde Batı'da Doğu dilleri öğreniminin büyük bir hız kazanması, paralelinde çeviri çalışmalarının ve çeviriye dair yaklaşımların gelişmesine de önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Edward Said, bu dönemdeki etkileşim ve iletişimin bir sonucu olarak sadece dil merkezli değil, kültür merkezli de bir etkileşim sürecinin geliştiğini ifade ederek

çevirmenlerin kültür aktarımında ve sürdürülen faaliyetlerin her aşamasında, bir köprü ve anahtar vazifesi üstlendiklerini ifade etmektedir (Gezer, 2028). Bu dönemde çevirmen bir kültür aktarımcısı, çeviri ise, Doğu ve Batı kültürlerini birbirine aktarmada etkili bir iletişim ve kültür ürünüdür.

Çeviri ve kültür çerçevesinde sürdürülen oryantalist faaliyetlere bakıldığında, oryantalistlerin Doğu dillerini ve kültürlerini öncelikle yerinde öğrendiklerini ve bu bilgileri çeviri yoluyla Batı'ya aktardıklarını görebiliriz. Bu faaliyetleri sürdüren oryantalistler arasında T. Edward Lawrance'ın önemli bir yeri bulunmaktadır. "Arabistanlı Lawrance" lakabıyla anılan Lawrance, Osmanlı Devleti'ne karşı Arapları İngilizlerin tarafında savaşa ikna etmek amacıyla ajan olarak çalışmış bir oryantalisttir. Lawrence'i yönlendirenler Lawrence'ın daha profesyonel olarak çalışmalarını yürütebilmesi için Arapça dil becerilerini geliştirebilmesi adına Cübeyl'de bulunan Amerikan Misyoner Okulu'na göndermiştir (Koloğlu, 2023). Lawrence'nin çalışmaları her ne kadar bilimsel amaçlara yönelik araştırmalar gibi görünse de esasında oryantalizme hizmet eden planlı çalışmalar olduğu aşıkardır. Konuya bilimsel perspektifte bakıldığında ve Lawrence gibi bilimsel çalışmalar yapan diğer oryantalistlerin faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda ayrıca yapılan çalışmaların asıl hedefi incelendiğinde oryantalizm'in uyguladığı stratejinin aslında masum bir çalışmanın ötesinde yaşadığımız yüzyılda nasıl aktif bir rol üstlenebiliriz sorusunun cevabı niteliğinde olduğunu görebiliriz.

Dinî Sebepler ve Kur'ân-ı Kerîm Çevirileri

Oryantalizm'in temelinde, evrensel iddialar taşıyan dinlerin rekabeti konusu yatmaktadır. Bu kontekste Yahudilik için "Arz-ı Mev'ûd" ifadesi kendisini bulan temel öğretinin oryantalizm'in amaçladığı plan ile paralel bir şekilde ilerlediği göz ardı edilmeyecek bir ayrıntıdır. Dolayısıyla Batı toplumlarını oryantalist faaliyetlere yönlendiren asli hedeflerden bir diğeri de dini, misyonerlik çalışmalarıdır. 19. yüzyılın ortalarına dek Batı, Doğuyu ele geçirmek ve İslâm'ın iddialarını çürütmek için farklı çalışmalarda bulunmuşlardır. Nitekim Haçlı seferleri ile Batı Hristiyanlığınca İslâm'ı ve Müslümanları kötü olarak resmeden görüşler ileri sürmeye başlamaları onları hedeflerine götüren başka bir projenin ürününden ibarettir (Bulut, 2004).

19. yüzyılın ortalarına ulaşıldığında, Batı toplumunda İslâm'a yönelik yapılan mücadele, her türlü kültürel araçla yürütülen akademik bir disiplin olarak sürdürülmeye devam etmiştir (Cemile, 2011). Özellikle günümüzde, İslâm alemine yönelik İslamofobi algısı, yukarıda ifade edilen düşüncenin devamı niteliğindedir. Batı'daki yaynevleri, genellikle İslâm'ı gerçek dışı kurgulanmış olaylarla anlatan kitaplar yayınlayarak bu yaklaşıma destek vermektedirler (Cemile, 2011). Bu düşünce ve karalama kampanyasıyla oryantalistler fikirlerini fetva müesseselerine ve bilim adamlarına empoze edip projelerini daha hızlı hayata geçirmeyi planlamışlardır. Bu anlayış 20. yüzyılda da sürdürülmüştür. Lawrence Kahire Bürosunda göndermiş olduğu bir telgrafta şu ifadelere yer vermiştir: "*Şayet Osmanlı İmparatorluğu yıkılır ve sultan da ortadan kaldırılırsa ki halifelik Yavuz Sultan Selimden beri Osmanlı Hanedanının tekelindedir, Böylece halifelik tekrar Hz. Muhammed'in ailesine geçebilecektir.*"

Hâlen Mekke şerifi Hüseyin, Eğer yukarıda izah ettiğimiz hadiseler vuku bulursa, halife olacak ilk namzettir!" (Knightley & Simpson, 1994). Ayrıca Trablus'da kaleme aldığı bir mektubunda annesine, Suriye'de çalışmalar yapan Amerikalı misyonerlerin Müslümanlar üzerindeki etkisinden bahsetmektedir ve "İslamiyet'in giderek zayıflamasına ilişkin gözle görülür işaretler olduğunu ifade etmektedir (Umunç, 2010).

Oryantalist merkezli dini faaliyetler arasında dikkat çeken en önemli çalışmalardan birisi de Kur'an-ı Kerim çevirileri olmuştur. Oryantalist emellerle bu faaliyetler Pierre le Venerable'nin öncülüğünde XII. asrın ortalarına doğru Tolado'yu ziyaret etmesiyle başlamıştır. Bu faaliyetleri yürütmek üzere kurulan ekip ilk olarak Kur'anı Latinceye çevirmişlerdir (Cerrahoğlu, 1989). Bu çeviri Luther'in önerisi üzerine Theodor Bibliander tarafından ilk basımı 1543 yılında, diğer basımları 1550 ve 1556 yıllarında yapılmıştır (Koyuncu & Yiğit, 2022). Böylelikle yapılan bu çevirilerle oryantalist perspektifinde dilbilim alanında ilk çalışmalar ortaya konmuştur. Cerrahoğlu bu çevirinin ilerideki çalışmalara ışık tutamadığını, küfürlere kadar varan bazı tartışmaları bünyesinde barındıran bir çalışma olduğunu ifade etmektedir (Cerrahoğlu, 1989). Bu çevirinin ardından ise 1647'de Du Ruyer (1580-1660) Kur'an-ı Kerim'i Fransızcaya çevirmiştir, aynı çeviri 1649 yılında İngilizceye ve 1698 yılında Almancaya çevrilmiştir (Koyuncu & Yiğit, 2022). Kur'an-ı Kerim çevirileri ve oryantalist perspektifte yürütülen bu çalışmalar sonraki yıllarda da sürdürülmüştür. Örneğin, "George Sale'in Peder Marraci'nin çevirisine bağlı kalarak yaptığı Kur'an-ı Kerim'in İngilizce çevirisi (1734) İslâm'ın yeni bir tarzda araştırılmasına imkân tanımaktadır. İngilizceden çevrilen eserin giriş bölümünde Hz. Muhammed'in doğrudan doğruya Tanrı tarafından gönderilmediğini, ancak onun insanî yetenek ve ilgilerinin Tanrı tarafından gerçek dine uygun bir hayat sürmeyen Hristiyan kilisesini uyarmak amacıyla kullanıldığı iddia edilmektedir" (Bulut, 2004).

Kur'an-ı Kerim'i Batı dillerine çevirme projesiyle başlayan oryantalist çalışmalar neticesinde göz ardı edilmemesi gereken husus şudur: Kur'an-ı Kerim'in Avrupa'da yapılan Arapça basımları ve çevirileri, her şeyden önce siyasî ve iktisadî çıkarlara hizmet etmektedir. Özellikle de İslâm devletlerinde sömürgecilik ve misyonerlik çalışmalarını başarıya ulaştırmak için yapılmış planlı projelerdir (Cerrahoğlu, 1989). Batılı müsteşrikler Kur'an-ı Kerim'i Batı dillerine çevirirken Kur'an-ı Kerim'de verilen asıl mesajın dışına çıkmış, düşüncelerini ve dinsel önyargılarını çeviri kisvesi altında aktarmışlardır. Böylelikle oryantalist merkezli yapılan çevirilerle Kur'an-ı Kerim'in Batı dünyasındaki algısı üzerinde etkili olması hedeflenmiştir.

Sonuç

Nihai olarak; "oryantalizm" Batı'nın Doğu'yu anlama ve anlamlandırma, Batı'nın perspektifinde kendini yönetemeyen Doğu'yu yönetme çabası ve Doğu kültürüne yönelik Batılı bakış açısını yansıtan bir akımdır" diyebiliriz. Bu yaklaşımla hareket eden oryantalistler, siyasî, tarihi ve kültürel alanlarda birçok eser ortaya koymuş ve bu eserleri farklı kültürlerle aktararak hedeflerine ulaşmak istemişlerdir. Bu aktarım sürecinde çeviri önemli bir rol

oynamıştır. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken asıl mesele şudur; yapılan bu çalışmaların tümü erken dönem çalışmaları olması yönüyle bilimsel bir kıymeti olsa da masum bir çabanın ürünü değildirler. Zira bu denklemde Batı kendini merkeze alarak cereyan eden hadiselerle ben merkezli yaklaşmıştır. Bu tavır iki kültür arasında bir “ötekileştirme” algısı oluşturmuş ve burada hâkim bakış açısının Batı kültüründe olduğu imajı verilmek istenmiştir. Bu planın fikri temelleri ise 13. yüzyılda atılmış ancak 19. yüzyılda kurumsallaşmıştır. Bu dönemde önemli eserler İngilizceye ve bazı eserler İngilizceden; Arapça, Farsça ve Urduca gibi Doğu dillerine aktarılmıştır. Fakat yapılan bu çeviriler kaynak metindeki bilgilerin hedef metinde eşdeğer karşılıklarından ziyade oryantalist yaklaşımlarla oluşturulmuş çevirileri kapsamaktadır. Bu yönüyle oryantalizm çeviri üzerinde bir etki oluşturmuş, söz konusu çeviriler belirli bir plan ve amaç çerçevesinde yapılmış ve bunun sonucu olarak da makyajlanan çeviriler ile yeni bir strateji oluşmuştur. Elbette bu çeviri stratejisi, Doğu kültürünün Batı’da farklı yorumlanmasını, Doğu dillerinin-kültürlerinin Batı’da yeterince anlaşılmasını ve kültürel bir tahribatı da beraberinde getirmiştir. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm çevirileri ve Batıdaki Arapça basımları bu süreçte önemli bir yere sahiptir. Oryantalist yaklaşımlarla oluşturulan çeviriler ve anlamlarının ötesinde farklı niyetlerle Batı’da basılan Arapça nüshaları ile Kur’ân’daki mesajın dışına çıkmış, Batı’da İslam’ın ve Müslümanların yanlış yorumlanmasına ve önyargıların oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak bununla beraber oryantalizm adı altında yapılan tüm çalışmaların Batılı hegemonyaya hizmet eden emeller olmasına rağmen, Batı’da Doğu dillerinin ve kültürlerinin uzun bir süre araştırılması sonucu olarak; kültürlerin araştırılması, kültür ve dil alanlarında uzmanların

Kaynakça

- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin kısa tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bulut, Y. (2007). Oryantalizm. *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 428-437.
- Cemile, M. (2011). *İslam ve oryantalizm* (Çev: Faruk Yılmaz, Ahmet Deniz). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Cerrahoğlu, İ. (1989). Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an ilimleri üzerine araştırmalar. *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*. 95-136.
- Çetin, Z. (2013). *Avrupalı gezginler gözüyle 19. yüzyılda Batı Anadolu*. Adnan Menderes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D, YL Tezi, Aydın.
- Çoruk, A. (2007). Oryantalizm üzerine notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 193-204.
- Dikici, E. (2014). Doğu-Batı ayrımı ekseninde oryantalizm ve emperyalizm. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, (3), 45-59.
- Ertekin, E. (2020). *Çeviride cinsiyet sorunsallığına eleştirel bakış*. Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim A.B.D. YL Tezi, Sakarya.
- Gezer, G. (2018). Kültürlerarası çevir kapsamında oryantalizm ve öteki kavramı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, (4) 8, 17-45.
- Karataş, G. (2014). Emperyalizm bağlamında oryantalizm kavramına bir bakış. *Turkish Studies*, (9) 5 1269-1277.
- Knightley, P. & Simpson, C. (1994). *Lavrens'in gizli hayatı* (Çev: Cüneyd Emiroğlu). İstanbul: Sebil Yayınevi.
- KOLOĞLU, O. (2003). Lawrence, Thomas Edward. *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 114-116.
- Koyuncu, R. ve Yiğit, İ. (2022). Oryantalist bakış açısına göre kıraatler: Otto Pretzl, Arthur Jeffery, Nöldeke ve Goldziher örneği. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. (22) 2 559-584.
- Köse, M. & Küçük, M. (2015). Oryantalizm ve "Öteki" algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*. (1) 1, 107-127.
- Said, E. (1991). *Oryantalizm* (Çev: Selahaddin Ayaz). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Said, E. (2001). *Şarkiyatçılık* (Çev: Berna Ünler). İstanbul: Metis Yayınları.
- Umunç, H. (2010). Boş hayal peşinde, T.E.Lawrence ve Arap İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme. *International Sempodium on the Ottoman Empire and the European Theatre*. İstanbul.
- Yavuz, H. (1999). *Modernleşme, oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Yıldırım, S. (2012). *Oryantalistlerin yanılgıları*. İzmir: Işık Akademi Yayınları.